

- 66 *Politiken* 21-11-1901.
 67 Hjort 1905, s. 71-76.
 68 J.C. Christensens dagbøger 1900-09, s. 104.
 69 RAK: Aage Friis' arkiv, korrespondance nr. 16. H.P. Hanssen til Aage Friis 24-11-1901.
 70 RAK: Krabbe, Christopher, herredsfo-
 ged. Breve til Maria Dorteia Krabbe
 fra hendes mand 19-05-1903.
 71 *Kalundborg Avis* 13-06-1903; *Morsø Fol-*
keblad 17-06-1903.
 72 Hjort 1905, s. 82-3; Rasmussen 1998,
 s. 49.
- 73 *Social-Demokraten* 13-12-1904.
 74 J.C. Christensens dagbøger 1900-09,
 s. 237.
 75 *Politiken* 07-10-1904.
 76 Hjort 1905, s. 128.
 77 *Samfundet* 23-01-1905.
 78 RAK: Krabbe, Christopher, herredsfo-
 ged. Dagbog 21-04-1905.
 79 Hjort 1905, s. 133-38.
 80 RAK: Krabbe, Christopher, herredsfo-
 ged. Dagbog 21-04-1905 og 26-04-1905.
 81 *Nationaltidende* 03-11-1909.

Zusammenfassung

Christopher Krabbe, der Spitzenkandidat für die Partei Venstre im Wahlkreis Kalundborg und frühere Vorsitzende des Folketings, kam 1901 kurz vor den dänischen Parlamentswahlen in ein heftiges politisches Unwetter. Krabbes Tochter hatte als Redakteurin der dänischen, in Nordschleswig erscheinenden, Zeitung *Dannevirke*, einen deutschfreundlichen Kurs vertreten, der bei den Dänisch gesinnten Nordschleswigern für viel Unmut gesorgt hatte. Als Krabbe sie daraufhin in einigen Zeitungsartikeln verteidigte, entstand sowohl nördlich als auch südlich der Grenze eine Bewegung, die seine Wiederwahl in das dänische Parlament verhindern wollte. Deshalb entwickelte sich der Wahlkampf in Kalundborg zu einer nationalen Angelegenheit- es ging dabei um die Verhältnisse nördlich und südlich der deutsch-dänischen Grenze, und ob Krabbe für die Taten seiner Tochter zur Verantwortung gezogen werden sollte. Der vorliegende Artikel beschäftigt sich mit diesen Geschehnissen und deren Folgen.

Den sønderjyske dræber

– drabshandlingen og bearbejdningen af 1. Verdenskrigs vold i det sønderjyske erindringsmateriale

AF KATRINE CRONE OG MAX ODSBJERG PEDERSEN

Denne artikel tager afsæt i nogle af de voldsomme oplevelser, som de sønderjyske krigsdeltagere stiftede bekendtskab med under 1. Verdenskrig. Det var særligt oplevelser som drab, vold og ødelæggelse, hvilket mange af de sønderjyske krigsdeltagere senere forsøgte at berette om i krigserindringer. I artiklen undersøges det først og fremmest, hvilke omstændigheder der muliggjorde drabet for sønderjyske soldater, samt med hvilket sprogbrug de generelt nedfældede sådanne oplevelser med vold og drab i deres erindringer.¹

Indledning

At dræbe et andet menneske er for de fleste en fjern og væmmelig handling. Ikke desto mindre var dette forventet af de knap 30.000 sønderjyske soldater i den tyske hær under 1. Verdenskrig. Derudover var krigens generelle vold og væsen også noget, som påvirkede de sønderjyske krigsdeltagere mange år efter. Men hvilke omstændigheder gjorde drabshandlingen mulig for disse soldater, og hvordan beskrives voldsomme oplevelser som drab, artilleriangreb og synet af død og ødelæggelse i det sønderjyske erindringsmateriale?

En af dem, der har beskæftiget sig med soldaters drabshandlinger, er den amerikanske sociolog Dave Grossman. Hans hovedpointe er, at mennesket har en iboende modvilje mod at dræbe. Trods dette kan stort set alle med den rette træning og under de rette omstændigheder gøres i stand til at dræbe.² Grossman peger på, at der bag soldaten ligger forskellige former for pres, der får soldaten til at dræbe. Det er dels presset fra autoriteter og dels presset fra gruppen, som soldaten indgår i. Grossman fremhæver også tre aspekter, som påvirker soldatens evne til at dræbe. Det første aspekt er den træning, som han/hun har fået under sin militære uddannelse. Det næste aspekt er de nylige oplevelser, som han/hun har haft – eksempelvis en nær vens død. Det sidste aspekt behandler, hvorvidt soldaten er mere eller mindre aggressivt anlagt. Foruden dette fremhæver Grossman også afstanden mellem soldat

og offer som en medvirkende faktor, der muliggør drabet.³ Jo kortere fysisk afstand der er, desto mere menneskelig fremstår offeret for soldaten. Dertil kommer også den følelsesmæssige afstand, der kan være af både social, kulturel, moralsk og mekanisk beskaffenhed. Det sidste led i Grossmans beskrivelse af drabshandlingen belyser offerets relevans for soldaten, altså hvor attraktivt det er for soldaten at slå ihjel.⁴

I artiklens første del analyseres sønderjydernes beskrivelser af voldshandlinger ud fra Grossmans drabsteori. På denne måde opnås en systematisk gennemgang af drabssituationerne, og artiklen afdækker således, hvad der muliggjorde drab for sønderjyderne i forskellige krigssituationer. Foruden en undersøgelse af drabshandlingen kaster artiklen også lys på, hvordan volden mere generelt blev beskrevet i de sønderjyske krigserindringer. Efter 1. Verdenskrig fik krigsdeltagerne rig mulighed for at skrive om deres oplevelser, hvilket flere også gjorde. I mellemkrigstiden berettede sønderjyske krigsdeltagere hovedsageligt om deres oplevelser i erindringer.⁵ Senere, i perioden fra 1941 til 1972, udgav Foreningen for Dansksindede Sønderjyske Krigsdeltagere (D.S.K) hvert år en årbog. Disse indeholder navnlig sønderjyske krigserindringer fra 1. Verdenskrig.⁶ Det er gennemgående dele af denne erindringslitteratur, der danner det kildemæssige grundlag for denne artikel. Primære kilder som feltbreve er stort set fravalgt. Det skyldes, at modtagerne som oftest var familie og slægtninge hjemme i en civil kontekst. Derfor må man formode, at soldaterne undlod at beskrive voldshandlinger af hensyn til de pårørende. Denne hensyntagen ses i et brev fra Christian Campradt til sin familie: "[...] Hvordan det går til, kan udmale jer som skrækkeligt, men ikke gøre jer noget begreb om. Desuden har jeg ikke lyst til at skildre det for jer."⁷ Dertil kom også censuren, som feltposten var underlagt.⁸ En stor del af erindringslitteraturen er baseret på dagbogsoptegnelser. Modsat breve var dagbøger ofte frie for bekymringerne om censur, og derfor kunne soldaterne bedre udfolde deres tanker heri. Ikke desto mindre er der dog problemer forbundet med dagbøgerne, fordi det var forbudt for soldaterne at føre dem, hvorfor de kunne blive konfiskeret.⁹ Trods dette fandt flere af sønderjyderne alligevel en mulighed for at nedfælde deres oplevelser i dagbøger. Erindringerne er udgivet efter krigen og i en civil kontekst, hvor fortællinger om vold og drab var fjerne og anstødelige. Jo længere væk fra krigen man kom, jo fjernere blev krigenes voldshandlinger og beskrivelser deraf. Dette forhold formodes at spille ind hos de sønderjyske veteraner, og det kan have fået dem til at moderere visse aspekter

i det udgivne materiale. Ikke desto mindre optræder der yderst velbeskrevne voldshandlinger i meget af erindringslitteraturen. Dog kunne man forestille sig, at disse beskrivelser bliver meget nøgternt skildret i forbindelse med den civile kontekst, de blev udgivet i. Dertil kommer også for den dansksindede del af soldaterne, at erindringerne udkom efter genforeningen, hvorved man må formode, at de ikke var interesserede i at beskrive sig selv som aktivt dræbende soldater i den tyske hær. Til trods for dette rummer erindringslitteraturen netop den fordel, at den tager afsæt i en tid, hvor krigsveteranerne havde haft tid til at forholde sig til krigen. Her fremstår de mere velovervejede i forhold til både drabshandlingen og den vold, de blev vidne til. Der er altså ikke tale om deres oplevelse af drab og vold i øjeblikket, men derimod deres opfattelse af dette over længere tid. At man stadig beskæftiger sig med drabs- og voldshandlingen adskillige år efter, siger i sig selv noget om indflydelsen på individet. Herved behandlede de naturligvis også drabshandlingen og volden retrospektivt, men erindringslitteraturen var selvoplevet og dermed også en autentisk skildring af krigenes virkelighed, sådan som den fremstod for krigsdeltagerne.¹⁰ I den engelske litteratur er drabshandlingen blevet behandlet af Grossman, men dette er endnu ikke forsøgt på et sønderjysk materiale. Derfor er litteraturen herom også knap, men Claus Bundgård Christensens værk, *Danskere på Vestfronten, 1914-1918* (2010), bidrager med et detaljeret billede af de sønderjyske soldaters liv ved Vestfronten. Det er hovedsageligt i gennemgangen af slagene ved Verdun og Somme, at han skildrer krigenes vold. Men ingen steder belyses det selvstændigt, hvordan voldshandlingen blev mulig, og hvordan den optræder i erindringsmaterialet. Derudover skal antologien *Sønderjyderne og Den Store Krig, 1914-1918* (2006) også nævnes. Værket indeholder et interessant afsnit om sønderjyderne ved fronten af Martin Bo Nørregård. Her gøres der særligt brug af sønderjyske soldaterbreve og dagbøger, men også her savnes en selvstændig belysning af vilkårene for voldsudøvelsen og dens optræden i erindringsmaterialet. I værket *Mellem fronterne* (2018) belyser Bjarne S. Bendtsen 1. Verdenskrigs kulturhistorie i Danmark og dens virkninger på dansk kultur generelt. Blandt meget andet tager Bendtsen fat på krigsveteranernes erindringslitteratur, hvor de genrekarakteristiske træk undersøges. Her er en af erindringslitteraturens karakteristiske træk "den direkte erfarings æstetik", hvilket er forestillingen hos veteraner om, at kun dem, der har kæmpet, kan fortælle sandheden om krig.¹¹ Denne forestilling er også central for denne artikel, og det

belyses i afsnittet om kroppens krigserfaring. Men en selvstændig belysning af selve voldens optræden i erindringslitteraturen og vilkårene for denne bearbejdes ikke indgående.

Krigens vilkår under 1. Verdenskrig

For bedre at kunne forstå under hvilke forhold soldaterne under 1. Verdenskrig skulle kæmpe, følger her en redegørelse for krigens forløb med et fokus på selve udviklingen i kampforholdene. Dette fokus anlægges, da krigens overordnede gang set fra generalens og nationens niveau ikke er relevant for denne artikels problemstilling, som netop omhandler den enkelte soldats oplevelser. Eftersom det kildemateriale denne artikel bygger på, udelukkende er fra infanterisoldater på landjord, bliver maritim- og luftkampene ikke gennemgået. Derudover er fokus også primært rettet mod tyske forhold, da kildematerialet kun omhandler soldater i den tyske hær.

Da krigen brød ud 1. august 1914 aktiverede Tyskland den såkaldte Schlieffen-plan, der skulle forhindre en to-fronts krig mod Frankrig og Rusland. Planen gik ud på at slå Frankrig, inden Rusland kunne nå at mobilisere. Derfor iværksatte man en hastig fremgang igennem Luxembourg og Belgien mod Paris.¹² Denne hastige fremrykning blev kun forsinket i forbindelse med mindre kampe mod belgiske, franske og britiske soldater, og fremgangen blev først standset i Slaget ved Marne. Herefter begyndte det såkaldte "Kapløb mod havet", hvor de franske og tyske hære forsøgte at omgå hinandens stillinger. Resultatet blev, at man gravede skyttegrave mod nord, til man nåede strandene i Belgien. Herved sluttede den mobile fase af krigen.¹³ Denne fase havde for soldaterne først betydet togture frem mod fronten. Dernæst bød livet fremme ved fronten på kamphandlinger, lange marcher, dårlig indkvartering og kost. Dette liv ved fronten beskrives i følgende citat: "[...] varmen var uhyggelig. Solen stod lige over os og brændte ganske forfærdeligt. Marchen var lang og anstrengende. Sulten mærkes ikke så meget, når man først er godt i gang. [...] Vi var overtrætte; men vi gik og hvilede på marchen; man går ligefrem og sover."¹⁴

Skyttegravskrigen var af en ganske anden natur end bevægelseskrigen. Skyttegravene lå typisk mellem 20 meter og op til 300-500 meter fra hinanden, og landet der adskilte de to parallelt liggende skyttegrave kaldtes "ingenmandsland". Den skyttegrav, der lå direkte over for fjendens, kaldtes "frontskyttegrav" og herefter fulgte "støtteskyttegra-

ve" og "reserveskyttegrave". Disse forskellige skyttegrave var snævre, sammenhængende og indbyrdes forbundne. I frontskyttegravene var der lavet skydeskår og dækninger, hvor en soldat uset kunne stå oprejst.¹⁵ Livet i skyttegravene udartede sig typisk monotont i en vekslen mellem patruljer, kamp, vagttjeneste eller hvile, ligesom soldaterne også var udsat for omskiftelige vejrforhold. Hertil kom de sanitære forhold i skyttegravene, der var præget af skadedyr, dårlig kost og stank

Et eksempel på et såkaldt sappehoved, der var en fremskydning i skyttegravslinjen. Her er det "Stellung Apenrade" den 27. april 1915.

fra lig. Der eksisterede også en konstant fare for at dø af granatnedslag sendt fra en fjendtlig artilleristilling. Døgnrytmen for soldater var ofte hvile om dagen og arbejde på at udbedre stillingen i ly af natten, hvor risikoen for at blive spottet af snigskytter og artilleriobservatører var mindre.¹⁶

Den typiske periode i frontgraven for en tysk infanterist var mellem fem og ti dage, hvorefter der fulgte en tilsvarende periode i baglandet. Dette var dog ikke altid en garanti for sikkerhed, da arbejdet ofte involverede, at man skulle frem i frontgraven med materiale, og at fjendens artilleri ofte var i stand til at nå mål i baglandet.¹⁷ Skyttegravene kom hovedsageligt til at udgøre hverdagen for soldaterne i krigen igennem, men trods dette har historien mest været optaget af de store slag, der blev udkæmpet for at bryde fri af den fastlåste skyttegravskrig.¹⁸ Ikke desto mindre skal kampformen for disse store slag også kort beskrives her. For at kunne bryde stillingskrigen krævede det, at man slog et hul i fjendens linje. Herfra kunne man angribe de omkringliggende skyttegrave bagfra og trænge ind i fjendens bagland. Dette skulle genstarte den mobile krig og dermed skubbe fjenden tilbage. At slå dette hul i linjen krævede helt konkret, at mange soldater blev kommanderet op af skyttegravene, hvorefter de skulle udføre et stormløb henover ingenmandsland mod fjendens stillinger. Den eneste hjælp forinden dette stormløb var et massivt artilleribombardement af fjendens stilling, men trods bombardementet var vejen henover ingenmandsland ikke nogen let opgave. Her blev soldaterne mødt af en voldsom maskingeværlid og diverse faldgruber i form af granathuller. Derefter skulle man igennem en fjendtlig spærreild af granater, der slog ned et stykke foran fjendens frontgrav. En af de sidste udfordringer var at klippe sig igennem fjendens pigtråd umiddelbart før dennes frontgrav – alt sammen under heftig beskydning fra maskingeværer og rifler i fjendens frontgrav.¹⁹

Befandt man sig endelig i fjendens frontgrav, var det for første gang muligt at stå ansigt til ansigt med fjenden. Dette var dog typisk ikke tilfældet, da fjenden forinden var rykket tilbage til sin støttegrav. Herefter blev kampene ofte udkæmpet med håndgranater, som blev kastet mellem gravene, der kun lå med få meters afstand – dog stadig uden at møde fjenden ansigt til ansigt. På dette punkt i angrebet var problemet ofte, at angriberne løb tør for håndgranater og ammunition. Gensuppleringsvar var nærmest umulig på grund af spærreilden og maskingeværlid fra flankerende skyttegrave, som fjenden stadig befandt sig i. Ofte måtte angrebet derfor indstilles og soldaterne trække sig tilbage.²⁰

Den mest almindelige form for kamp under 1. Verdenskrig var således skyttegravskampen, hvor man sjældent så fjenden, og den største risiko var i højere grad fjendens artilleri end den fjendtlige soldat. Dette gjaldt, hvad enten kampene foregik som del af et større slag eller som "hverdags"-kamp. Et eksempel på det sidste kan ses i H.C. Brodersens erindringer, hvori han beskriver et frontafsnit, han var tildelt i januar 1916: "Jeg har været så uheldig at have fået anvist et "Sappehoved", hvor der aldrig er ro. Håndgranaterne flyver frem og tilbage, thi der er kun 3-4 meter over til franskmændene, der har modarbejdet sappen."²¹ Citatet antyder også, at et normalt frontafsnit var mere roligt i og med, at han var uheldig at blive tildelt et, hvor der skete meget.

En sønderjyde forvandles til en dræber

Hvordan forholdt de sønderjyske soldater sig til at skulle dræbe under disse forhold? En ting var den militære træning, men noget andet var, når man for alvor stod over for at skulle dræbe et andet menneske. Og det er netop disse situationer, der beskrives her.

Den første del af beskrivelsen er de udefrakommende årsager, der kunne få en soldat til at dræbe. Eksempelvis kunne presset fra gruppen af soldaterkammerater være fordrende for, at en soldat valgte at dræbe. Det oplevede den sønderjyske soldat K. Tastesen under et stormløb på Østfronten, hvor han pludselig stod foran tre russere, og han "[...]havde mest lyst til at lade mig tage til fange, dog det kunne jeg heller ikke, da de andre kom bagefter. Jeg gik imod den ene og nu kom flere af mine kammerater til."²² På baggrund af dette kan man se, at gruppen var en afgørende faktor for, om en soldat ville engagere sig i kamp. Dog synes der at være forskel fra det, Grossman kalder en "[...]kraftfuld fornemmelse af ansvarlighed over for sine kammerater på slagmarken."²³ Denne ansvarsfølelse for kammeraterne synes nærmere at være en form for gruppepres for Tastesen. At denne afvigelse kan forekomme, er Grossman dog klar over og henviser til undersøgelser²⁴, der fandt, at en soldat, som ikke var fast sammentømret med sin gruppe, kæmpede dårligere.²⁵ Dette kan muligvis også forklare Tastesens situation, da han kort forinden var ankommet til Østfronten efter en rekreativeperiode på grund af en skade, han havde pådraget sig på Vestfronten. Tastesen var altså blandt nye mennesker, og måske kan dette forklare, hvorfor ansvarsfølelsen synes fraværende. I det hele taget er det svært at få greb om, hvorvidt Tastesen følte sig som en del af gruppen eller

udenfor, da hans erindringer er præget af et fokus på handling frem for følelser. Den iboende modvilje mod at dræbe synes hos Tastesen at blive større, når man tager i betragtning, at en overgivelse langt fra var en sikker affære. Når en soldat overgav sig var der cirka 50 % risiko for at blive skudt, men hvis man overlevede, ventede der et ubehageligt ophold i en fangelejr.²⁶ Det siger derfor en del om Tastesens modvilje mod at dræbe, at han foretrak overgivelse. Tastesens beskrivelse af det drab han udfører, efter at hans kammerater har presset ham frem, tyder heller ikke på, at det var et "nemt" drab: "Jeg måtte springe et par gange for ikke at blive ramt af hans bajonet; men så fik jeg lejlighed til at stikke min bajonet ind i siden på ham, så han faldt med et vræl."²⁷ På den anden side er der heller ikke de store tegn på, at det var svært, men dette kan igen tilskrives Tastesens nøgterne skrivestil.

Sønderjyderne og nylige oplevelser

En anden type drabssituation, der beskrives i erindringerne er de sønderjyske soldaters nylige oplevelser som muliggjorde, at de dræbte. Eksempelvis kunne en god kammerats død gøre dem i stand til voldelige handlinger på slagmarken. Andre reaktioner var naturligvis lamslåelse, depression og forvirring, men i mange tilfælde var reaktionen vrede, hvilket gjorde det lettere for soldaten at dræbe.²⁸

I forhold til at lade et hævnmotiv muliggøre et drab kunne man forestille sig, at soldaterne som veteraner i en civil kontekst ville undlade at fremstille sig selv som værende rasende soldater, der dræbte i vrede. Dertil kommer fortællerens udfordring med at fremstille sig selv som aktiv soldat i tysk tjeneste i lyset af genforeningen med Danmark. Med det in mente kunne det have været mere passende at beskrive volds handlinger som 'ham eller mig'-situationer, frem for som hævneren af en tysk kammerat. På den anden side kunne man også sagtens forestille sig, at det ville være i en veterans ånd at beskrive sig selv som en loyal ven, der hævnede drabet på en kammerat. Et eksempel på hævn-tørst ses i Jakob Moos' beskrivelse af kamphandlinger i oktober 1915. Her deltog han i hårde kampe om en frontgrav, som skiftede side flere gange mellem Moos' deling og franske soldater. Efter en af disse tilbageerobringer beskrev Moos sine følelser således: "Det var fortvivlende, når en såret kammerat bad om hjælp, og vi ikke kunne hjælpe ham. Vi blev alle fyldt af en eneste tanke, og det var at tage hævn for vore kammerater."²⁹ Til trods for at citatet ikke involverer en direkte beskri-

På billedet ses døden, som omfavner en soldat. Den kropslige krigserfaring og mødet med døden var noget, som soldaterne tog med sig ind i det civile liv.

velse af et drab, så viser det, at nylige oplevelser som kammeraters død kunne muliggøre voldelige handlinger hos sønderjyderne. Dette ses yderligere i et brev fra soldaten Christian Campradt til sine forældre: "I den sidste avis læste jeg, at Johann Kaadtmann er hårdt såret og meldt savnet. Forhåbentlig er det ikke slemt og han er kommet i fangenskab. Som hævn har jeg skudt derover hele natten."³⁰

Sønderjyderne og afstanden til ofret

Afstanden mellem soldaten og offeret spiller en stor rolle. Her er Grossmans pointe, at jo længere soldaten er fra offeret følelsesmæssigt og fysisk, desto nemmere har han ved at dræbe. Jo mindre afstanden er, desto større bliver modviljen mod at skulle kæmpe og eventuelt dræbe eller blive dræbt.³¹ I forhold til det sønderjyske materiale tager undersøgelsen her udgangspunkt i de tætteste kampe og derefter øges afstanden gradvist.

I forhold til den tætteste form for kamp, nærkampe med næver, knive, spader og bajonetter, er det første eksempel fra Brodersens erin-

dring. Her var han sendt ud på patrulje for at tage fanger fra en fransk fremskudt stilling foran den franske frontgrav.

”Sep1 havde fået fat i sin kniv, og det var et frygteligt våben i hans hånd. Han brugte den på en så frygtelig måde, at hans modstander blødte af mange stiksår, og med sin stålhjelm søgte det arme menneske at afværge det afgørende stik. Skorstensfejeren kæmpede en fortvivlet kamp med sin mand, der var stor og stærk. Franskmanden havde nu med et kvæler tag fået fat om halsen på ham, og de faldt nu om og tumlede rundt nede i hullet. Jeg kunne nu ikke høre noget livstegn fra skorstensfejeren, og med et spring sad jeg på ryggen af hans modstander. Et revolverskud imellem hans skuldre gjorde ende på kampen.”³²

I situationen foregik der altså to nærkampe. Knivkampen og den der endte med skuddet mellem skuldrene. Brodersens beskrivelse af selve nærkampen synes at bekræfte Grossmans teori om, at drab er svære på nært hold. Dette ses netop i hans beskrivelse af franskmanden i knivkampen som ”arme menneske”. Brodersen udviste således empati for franskmanden på trods af, at det foregik i en kampsituation, og det kan forklares ved, at Brodersen i denne situation var meget tæt på offeret og i stand til at anerkende franskmanden som et menneske frem for blot en uniform på lang afstand.

I citatet fornemmes også den iboende modvilje mod drabet. Dette ses i at Brodersen først valgte at gribe ind i kampen mellem skorstensfejeren og franskmanden, da skorstensfejeren var ved at tabe. Drabet var altså først muligt for Brodersen, da hans kammerat var i yderste livsfare. Det skal dog nævnes, at citatet er fra Brodersens krigsdagbog, der blev udgivet i 1933, og visse steder virker som om den er ændret. På denne baggrund kan man forestille sig, at beskrivelsen af det ”arme menneske” er en efterrationalisering. Dette kan også være en del af problemet angående soldaternes ønske om, på baggrund af genforeningen, ikke at beskrive sig selv som aktive tyske soldater. Medlidenhed med fjenden finder man dog også andre steder i det sønderjyske materiale, blandt andet i Hans Petersens beskrivelser af sit år i krig, hvor han i krigens mobile fase på Vestfronten betragter en død belgier, hvis ansigt er delvist ødelagt af en granatsplint: ”Hvad har den stakkels mand dog gjort, at han skal lide en så voldsom, unaturlig død? Mon han er gift og har børn derhjemme?”³³ Her synes soldaten at have en stor empati for den

afdøde fjende. Afstanden mellem soldaten og den døde belgier var fysisk kort, men dertil kom også en kort emotionel afstand. I dette tilfælde kan den distance kategoriseres som kulturel, i og med at den emotionelle afstand øges ved racemæssige og etniske forskelle. Disse forskelle gør det muligt for soldaten at dehumanisere offeret.³⁴ I citatet er ofret langt fra dehumaniseret, hvorfor denne kulturelle afstand må være kort.

Et eksempel på en lang kulturel afstand mellem soldat og offer findes hos Brodersen, hvor hans deling, efter at have slået franskmændene på flugt, fortsatte ind i en skov. Her gik de i et baghold, da der i træerne sad sorte franske kolonialtropper (Zuavere) og skød ned på Brodersens deling. Forvirringen var stor og først ved tilbagetrækning til en sandgrav uden for skoven, gik det op for dem, hvad der var sket. Herefter begyndte de at besvare ilden fra de franske kolonialtropper i skoven: “[...] på grund af den korte afstand blev hvert skud en træffer. Zuaverne blev derfor pillet ned fra træernes grene, og faldt til jorden, som vingeskudte krager.”³⁵ I dette citat er der større fysisk afstand mellem soldat og offer end i de tidligere behandlede tilfælde, men der er også langt til tanker om soldatens efterladte familie, og i stedet ses en klar dehumanisering i sammenligningen af kolonialtropperne med krager. Brodersen havde muligvis ikke set en sort mand før, og der eksisterede en stor racemæssig og etnisk afstand mellem de to. Således lød Brodersens beskrivelse da også: ”De sorte – Djævl-Zuavere”.³⁶ Dertil kommer også nylige erfaringer i og med, at Brodersen kort tid forinden netop havde været i dette baghold, hvilket nok foranledigede en vis vrede mod kolonialtropperne. Nylige erfaringer, og emotionel og fysisk afstand muliggjorde altså drabet. Af citatet synes drabet lige frem at vække en glæde i Brodersen.³⁷ Denne mulighed anerkender Grossman også i forbindelse med sin gennemgang af drab på mellem-lang afstand – med gevær på håndgranat-afstand, hvor han beskriver, at soldaten umiddelbart efter drabet kan opleve eufori og opstemthed. Men han bemærker samtidig, at efter denne periode “[...] kan samvittighedskvalerne ramme hårdt.”³⁸ I Brodersens tilfælde kan glæden ved drabene på kolonialtropperne tilskrives nylige erfaringer, nemlig bagholdet, og det faktum, at kolonialtropperne ligeledes skød efter ham i situationen. Dertil kommer dehumaniseringen som følge af både fysisk og kulturel afstand til kolonialtropperne. Den glæde som Grossman beskriver som eufori og opstemthed efter drabet kan samtidig også tilskrives det helt grundlæggende, at soldaten der netop har udført et drab blot er glad for at være i live.

Sønderjyderne og ofrets relevans

Den sidste situation der skal behandles, er offerets relevans for soldaten og udbyttet af et eventuelt drab. Med andre ord handler det om soldatens motiv for at dræbe. I mange tilfælde kan motivet for at dræbe simpelt tilskrives "dræb – eller blev dræbt"-situationer. Eksemplet her er igen Brodersen, der i krigens mobile fase i 1914, befandt sig i en mand-til-mand bajonetkamp med en englænder:

"Bevidstheden om, at den, der gav op, var dødsens, gav os uanedede kræfter. Det blev en frygtelig, forbitret kamp for det sølle liv. [...] Det er umuligt at beskrive, hvordan jeg var til mode, men jeg husker, at jeg i pludselig angst for at skulle dø gerådede i et frygteligt raseri. Jeg tænkte: "Nu, eller aldrig," og samlede mine sidste kræfter til et afgørende stød."³⁹

I citatet ses altså den iboende modvilje mod at dræbe netop i Brodersens beskrivelse af kampen som forbitret og frygtelig, men også at frygten for at dø gav Brodersen ekstra kræfter til at give det afgørende, dræbende stød i en kamp.

I situationer, hvor soldatens eget liv ikke er i umiddelbar fare, vil han ifølge Grossman typisk vælge offeret, der byder fjenden det største tab. Det er samtidig typisk også det offer, der medfører størst fordel for soldaten selv. Dette valg kunne for eksempel ske på baggrund af fjendens våben eller rang. Udover de førnævnte "dræb – eller blev dræbt"-situationer, var et andet afgørende motiv at undgå, at ens venner blev slået ihjel, som man så med Brodersens førnævnte drab i den franske stilling.⁴⁰ Offeret havde her ingen relevans for Brodersen og fik det først i det øjeblik, at Brodersens kammerat var i yderste livsfare. Hvor hurtigt et offer kan miste sin relevans ses i følgende citat, hvor Brodersen lige havde slået en fjendes våben i stykker: "Da han ingen våben havde, lod jeg ham løbe og jeg kom sammen med tre kammerater ned i en kælder."⁴¹ Det ses, hvordan "offeret", der kort tid forinden var halvdelen af en "ham eller mig"-situation, fik lov til at gå. Drab uden relevans bearbejder Grossman også og påpeger, at når en soldat dræber under disse forhold, så skrider voldshandlingen fra det krigssanktionerede drab over til at være et regulært mord. Herved får soldaten enormt svært ved at rationalisere voldshandlingen efterfølgende, hvilket kan føre til psykologiske problemer senere hen.⁴² Netop dette synes præ-

cist at være tilfældet i Jens Jørgensens erindringer om en hændelse i 1916, hvor han deltog i en henrettelse ved skydning. Her beskrev han, hvordan de dødsdømte mumlede inden henrettelsen: "Denne mumlen i angst eller trods blev bagefter i lang tid ved med at følge mig både i vågen og i sovende tilstand. Hørte jeg på vagten en fugl eller en anden lyd fra naturen, var det straks de dødsdømtes mumlen, der klang i mine øren og i mit sind."⁴³ At det netop var vanskeligt for Jørgensen at rationalisere drabet og at grunden skal findes i offerets manglende relevans, ses tydeligt i den måde, hvorpå Jørgensen afsluttede sin erindring: "Det er det værste, jeg har været med til i krigen. Havde de endda fået lov til at fare imod os, så vi kunne have skudt dem i modværge. Men de stod der så helt værgeløse [...] Og vi skulle skyde dem ned."⁴⁴

Voldens sproglige form i erindringsmaterialet

Som det ses i Jens Jørgensens erindring om henrettelsen, kunne det være svært at berette om de gruopvækkende oplevelser, han og andre sønderjyder havde været vidne til. Men soldaterne behandlede ofte krigens traumatiske oplevelser ved at skrive om dem.⁴⁵ Her kan man tale om fortællingens helbredende kraft, hvor sproget var med til at afdramatisere, bearbejde og reflektere de oplevelser, soldaten havde haft.⁴⁶ Erindringssskrivningen havde altså en terapeutisk funktion, hvor man på sin vis skrev for at frigøre sig for noget.⁴⁷ Dette forhold synes også at være gældende for de sønderjyske soldater efter 1. Verdenskrig, hvor flere vendte sig mod litteraturen for at behandle og udtrykke deres krigserfaringer.⁴⁸

I erindringslitteraturen findes flere sproglige fremstillinger, som på deres egen måde beskrev smertefulde og voldsomme krigsminder. Ser man eksempelvis på beskrivelserne af fjendens artilleri, eksisterede der her en karakteristisk fremstillingsmåde. Brodersen havde, som så mange andre, et stærkt had til artilleriet, og i hans erindring beskrev han det som "En morderisk granatild [der] søgte at spærre os vejen [...]. Artilleriet til begge sider arbejdede som irriterede, bjæffende terrierhunde."⁴⁹ Brodersens fjendske beskrivelse skaber et sigende billede af den livsfarlige situation, han befandt sig i. Også I.J.I. Bergholdt stiftede bekendtskab med artilleriets hærgen og ødelæggelse. Om det skrev han, at "Blot man ikke var så uheldig, at bæstet [luftminerne] kreperede i ens umiddelbare nærhed, havde man en chance for at overleve."⁵⁰ Generelt bar beskrivelserne af artilleriet præg af, at det var en

forhadtt våbenart.⁵¹ Artilleriet var den våbenart, der krævede langt flest menneskeliv.⁵² Det var opslidende for nerverne, når faren for artilleriangreb konstant lurede, og det var en fare som soldaterne ikke kunne gøre noget ved. De oplevede artilleriets ødelæggende kraft, når den sønderrev liv og lemmer hos både venner og fjender, og det blev derfor ofte beskrevet som et forfærdeligt uhyre, der udøvede et blodigt værk, spyede en ild af død og ødelæggelse og på få sekunder forvandlede omgivelserne til et jordisk helvede.⁵³ Det var desuden kendetegnende, at den menneskelige modstander bag artilleriet blev distanceret fra selve handlingen. Afstanden var således maksimal mellem offer og soldat, som var fremmede for hinanden, hvorfor artilleriet blev fremstillet som den udfarende fjende i sig selv. Ved sådanne sproglige konstruktioner fandt de sønderjyske krigsdeltagere en måde, hvorpå de kunne berette om deres krigsoplevelser. Oplevelserne blev indrammet i en nærmest skønlitterær og narrativ form, hvor litterære virkemidler som metaforer, sammenligninger og besjælinger hjalp skildringerne på vej. På sin vis udvidede beskrivelserne også horisonten for indlevelse og indtryk hos læseren. Disse skønlitterære træk og virkemidler gør, at beskrivelserne til tider kan virke næsten fiktive, men krigens vold og soldaternes oplevelser fremstår dog ikke mindre gruppevækkende af den grund

Synet af omkomne mennesker, både venner og fjender, kunne traumatisere soldaterne dybt. Her ses døde franske soldater i en skyttegrav på Vestfronten.

– tværtimod. Oplevelserne med krigens vold blev fortalt gennem en sprogligt indrammet form, som på sin egen beskrivende måde hjalp soldaternes fortællinger på vej.

Barbariske og dyriske instinkter

I erindringsmaterialet støder man, som tidligere beskrevet, af og til på de sønderjyske soldaters egne voldshandlinger. Beskrivelserne synes ligeledes at være indrammet i et særligt sprogbrug, som hjælper en vanskelig og pinagtig fortælling om egne volds- og drabshandlinger på vej. Det er et sprogbrug, der i høj grad præges af barbariske og dyriske referencer.

Hos Brodersen gør dette sig blandt andet gældende ved hans beskrivelse af et stormangreb i 1916 mod en fransk skyttegrav nær byen Rouvroy. Brodersen var iblandt de soldater, der skulle medvirke i fremstødet.

”[Det] var en samling altforglemmende mennesker, der hensat i dyrisk råhed ikke alene kæmpede for deres eget liv, men for at tage så mange af de andres som muligt. Da de sidste håndgranater var kastet og den sidste patron i revolveren var afskudt, søgte vi endnu med den bloddryppende bajonet eller med den blodige kniv i hånden ned i understandene for om muligt dér at antræffe et offer, der kunde tænkes at have skjult sig.”⁵⁴

Beskrivelsen af angrebet og den aktive udøvelse af vold tegner på bestialske vis et billede af en gruppe soldater, der var bragt i en sindsstilstand, hvor dyriske instinkter og brutale metoder rådede i kampen for overlevelse. Som tidligere påpeget, udkæmpede Brodersen og hans kammerater en nærkamp i en fransk skyttegravsstilling, hvor det var ”Høje råb og brøl som fra vilde dyr [der] kløvede luften.”⁵⁵ Ifølge Brodersen var de ”mere vilde dyr end mennesker.”⁵⁶

En anden sønderjyde, H.J. Callesen, skrev i sin erindring, at de hårde og dyriske træk i soldaternes ansigter forsvandt, når de kom tilbage i en roligere stilling, hvor de var ”[...] ved at blive mennesker igen.”⁵⁷ Andre bemærkede, at man som frontsoldat ganske imod ens vilje lidt efter lidt afklædtes for civiliserede og menneskelige skikke. I stedet krævede krigen, at man vænnede sig til afsavn og barbari.⁵⁸ Også N.A. Jensen gjorde sig flere tanker om krigens indvirkning på mennesket. Undren-

de skrev han, om det var "[...] det dyriske, vi i krigens forrående vildskab stiler ned imod?"⁵⁹ – som om krigens barbariske væsen havde fundet sin residens i det civiliserede menneske. Når sønderjyderne senere skulle beskrive de føromtalte situationer, hvor de havde dræbt, var det således ofte dyriske instinkter, der dannede den sproglige ramme for deres erfaringer. Det var en mulighed for krigsdeltagerne til at beskrive det unormale i deres voldsomme handlinger, hvor de havde handlet som vilde dyr, fordi det var nødvendigt i krigen. Denne form for sproglig indramning støttede på sin egen måde fortællingerne om vold og drab. Den gjorde sandsynligvis sådanne overgreb mere forsvarlige og modtagelige for civilsamfundet. Gennem erindringerne får man en fornemmelse af, at de sønderjyske soldater kun fuldbyrdede voldshandlingerne i de førnævnte situationer, hvor forhold som nylige erfaringer og afstand til ofret var gældende. For disse soldater var krigen hverken smuk, heroisk eller civiliseret.

Vidner til krigens vold

Trods "fortællingens helbredende kraft" og behovet for at berette om krigens oplevelser, var der mange af de sønderjyske soldater, der tav om deres egen medvirken til krigens vold.⁶⁰ Nok er materialet rigt på beskrivelser af vold, død og ødelæggelse, men forfatterens egne voldshandlinger beskrives kun i sjældnere tilfælde.⁶¹ Hos Asmus Andresen beskrives volden fra en mere observerende og distanceret position:

"Jo længere vi kom frem, desto grueligere blev det syn, der mødte os; tyske, franske og engelske lig lå strøet rundt i terrænet. Det så sørgeligt ud, men værre var det dog at høre på deres jammer og skrig. Mange lå og råbte navnene på deres kære derhjemme, andre væltede sig om i deres blod og jamrede sagte, atter andre lå stille hen med foldede hænder og sendte deres sidste bøn til Gud."⁶²

Som et øjenvidne beskrev Andresen her synet af døde og døende mennesker, og i hans erindring er det gennemgående, at han ikke dvæler ved den vold, han må formodes selv at have været med til at udrette. Han skildrer derimod jævnlige synet af de blodige spor, andre havde efterladt.⁶³

Samme perspektiv gør sig gældende hos I.J.I. Bergholt. Han beskrev blandt andet det skue, der mødte ham ved Verdun, hvor "[...] der ikke

var givet pardon fra nogen af siderne. [...] Skarer af store, fede rotter løb overalt omkring, og hvad de levede af, behøver jeg næppe at fortælle."⁶⁴ Ligeledes berettede han på detaljeret vis om synet af en død tysk soldat, som han desværre havde set mange af,

"[...] men der var noget ganske særligt ved denne. Da tyskerne stormede huset, må englænderne have forsvaret sig med flammekastere, for alt tøj var brændt af den dræbtes bryst. Ikke alene tøjet var brændt, men også kødet på brystet var borte, så ribbene var synlige. På den venstre side af brystet var der en stump tøj tilbage, så stort som en tændstikæske. Båndet til hans jernkors var syet fast herpå, og det var ikke brændt. Jeg kan se det for mig den dag i dag."⁶⁵

Denne meget groteske og udpenslende skildring giver ligeledes et indtryk af, at Bergholt var et øjenvidne til volden. Heller ikke han opholder sig længe ved egne volds- eller drabshandlinger. Men hvorom alting er, findes der også få eksempler i erindringsmaterialet, hvor en veteran har forsøgt at skildre den vold, han selv aktivt udførte. Det ses eksempelvis hos Tastesen, som i sin erindring berettede om en oplevelse nær byen Lille i april 1918. Her var han og en kammerat blevet tvunget ud af et hus af en fransk kvinde, som boede der med sit barn. De iværksatte en hævnaktion, hvor

"Min kammerat tog barnet og lagde det med hovedet ned mod kaminen, og jeg tog min økse og lod, som om jeg vilde hugge hovedet af det. I det samme besvimelede konen, og vi lagde barnet hen til hende. Da hun vågnede igen og så, at barnet var uskadt, blev hun så henrykt, at hun sprang op og lavede mad og kaffe til os, og da vi gik, fik vi både æg og flæsk med os."⁶⁶

Tastesens beskrivelse er voldsom, og hans egen aktive medvirken i overgrebet mod kvinden og barnet fremgår tydeligt. Foruden dette skildrede han også den vold, han blev vidne til. På østfronten var det blandt andet synet af to kvinder, som var blevet frygteligt mishandlet. Den ene "[...] havde begge bryster skåret af og den anden kun det ene, men så havde hun oven i købet et knivstik."⁶⁷

Hos Brodersen optræder der, som før set, også beskrivelser af egne nærkampe med fjenden.⁶⁸ Han og hans kammerater havde fået ordre til

at tage en mand til fange fra den franske skyttegrav. Det lykkedes dem, og efter en del håndgemæng fik de set deres franske fange an.⁶⁹ Han var frygteligt tilredt og blødte voldsomt fra flere knivstik. Om resultatet af deres handling skrev Brodersen, at

”Et par store tårer banede sig vej ned ad kinderne og forsvandt i fuldskægget. [...] Et fotografi viste, at han [den franske fange] var tjenestemand, at han var gift og havde et barn. Det var en pige i 12 års alderen [...] Kort efter hørte vi en sagte jamren, der endte i et dybt suk. Vor fange var død og havde i sine sidste minutter trykket billedet til sine læber.”⁷⁰

Angeren var tydelig at spore hos Brodersen. Deres franske fange var blevet et offer og ”[...] uden led i afgørelsen om krigens endelige udfald.”⁷¹ Ud over dette rummede Brodersen ligeledes mange skildringer af de grusomheder, han var blevet vidne til. Han berettede blandt andet om en oplevelse med et lig, der skulle begraves i et granathul. Da han forsøgte at bære liget hen til hullet, skiltes det ad i flere stumper, og ”[...] ud af mund, ærmer og støvler fór der i snesevis af rotter, der her havde fundet sig et godt madsted.”⁷²

Beskrivelserne af den aktive voldsudøvelse spænder altså bredt i det sønderjyske erindringsmateriale, men oftest skildres volden fra et ”øjenvidneperspektiv”, mens det i sjældnere tilfælde beskrives som noget, soldaterne medvirkede til.⁷³ Gennem erindringernes skildringer får man generelt et indtryk af, at krigen var noget, krigsdeltagerne selv var et offer for.

Kroppens krigserfaring

Voldsbeskrivelserne rummer også et paradoks, for selvom erindringerne er rige på skildringer af vold, død og ødelæggelse, er det også gennemgående hos flere af de sønderjyske veteraner, at de ikke så sig i stand til at berette om volden. I nogle tilfælde understregede veteranen, at han absolut ikke havde noget ønske om at erindre krigens triste minder. Det var tilfældet for I.J.I. Bergholt.⁷⁴ Ønsket om at fortrænge sådanne minder kan også skyldes, at Bergholt ikke troede på, at læseren ville kunne forstå de oplevelser, han skildrede. ”Chancen for at komme tilbage [fra Verdun] med hele lemmer var såre lille, [...]. En sådan situation giver en mentalitet, som kun den forstår, der har prøvet det.”⁷⁵ Her

Skelettet af en død tysk soldat på Vestfronten. Krigens omfang og intensitet gjorde, at soldaterne kunne have svært ved at tage sig af deres døde. Derfor var det ikke kun nyligt dræbte mennesker, som soldaterne blev konfronteret med men også lig i forskellige stadier af forrådnelse.

anes konturerne af en mere generel opfattelse, som også hersker i andre erindringer. Det var opfattelsen af, at kun den som selv havde oplevet krigen på egen krop, forstod det.⁷⁶

Hos Tastesen ses dette forhold. Han skildrede blandt andet omstændighederne under et artilleriangreb på Østfronten i 1915, hvor

”Luften var fuld af jord, sten, træstumper og støv, så vi ingen ting kunne se, og larmen fra kanoner og gevær, blandet med de såredes skrig, gjorde stedet til et rent helvede, som ingen, der ikke har set det i virkeligheden i sin vildeste fantasi kan gøre sig nogen forestilling om.”⁷⁷

Selvom Tastesens erindring er rig på beskrivelser af vold, afsluttede han ofte sådanne skildringer med, at det var noget, som i virkeligheden slet ikke lod sig beskrive.⁷⁸

Samme betragtning gør sig gældende i H.J. Callesens erindring, da han forsøgte at beskrive synet ved Fort Douamont: ”Det var så skrækeligt, at jeg ikke kan beskrive det; kun den vil forstå det, som selv har været med og har set det. Kun den kan danne sig et billede af alt det

forfærdelige.”⁷⁹ Callesen mente altså heller ikke, at læseren kunne sætte sig i soldatens sted og forstå, hvordan det virkelig havde været.⁸⁰

Det var en erfaring, som satte dybe spor både i sind og krop hos soldaterne. På denne måde var de ikke kun øjenvidner men også kropslige vidner til krigen.⁸¹ Når de kedede sig, eller var sultne og trætte; når de lå kolde og våde i et granathul; når de savnede deres pårørende, eller når de mærkede artilleriets hærgen og kæmpede for livet i et stormangreb, så erfarede de krigen gennem kroppen. De hyppige udsagn i erindringerne om, at “[...] kun den vil forstå det, som selv har været med og har set det”⁸² afslører, at kroppens stedlige væren adskiller sig fra skriftens og ordenes permanente tilstand. De kropslige erfaringer var således også noget andet end fortællingerne om dem i erindringerne.⁸³ Selvom krigsdeltagerne i flere tilfælde ikke så sig i stand til at berette om krigens vold på tilfredsstillende vis, så må erindringerne i sig selv siges at være et vidnesbyrd om de gruopvækkende oplevelser, krigen førte med sig. Man kan som læser nok danne sig et indtryk af krigens bestialske væsen, men man kan aldrig virkelig forstå den, sådan som krigsdeltagerne gjorde. Netop dette aspekt ved studier i drabet og voldshandlingen påpeger Grossman ved at citere en veteran fra et af sine interviews: “De skiderikker ved ikke noget som helst. De er som jomfruer, der studerer sex og ikke kender til andet end pornofilm.”⁸⁴

Konklusion

Ved gennemgangen af de situationer i erindringsmaterialet, hvor en sønderjysk soldat under 1. Verdenskrig dræbte fjendens soldater, var forhold som hensyn til soldaterkammerater og nylige oplevelser afgørende. Men også afstanden mellem soldaten og ofret spillede en stor rolle for, hvor let de havde ved drabet. Når afstanden var stor, både fysisk og kulturelt, var det lettere at dræbe, mens det blev sværere jo tættere man kom på ofret. Ofrets betydning havde indflydelse på, hvor nemt det var for soldaterne at slå ihjel. “Ham eller mig”-situationer kunne således gøre drabet lettere og nødvendigt. Men selv i disse situationer kunne man fornemme en modvilje hos de sønderjyske soldater. Når ofret absolut ingen betydning havde, for eksempel ved henrettelser, kunne drabet ikke retfærdiggøres, hvorved det kom til at hjem søge soldaterne i flere år.

Desuden viser undersøgelsen, at voldsudøvelsen i det sønderjyske erindringsmateriale er beskrevet ved en særlig sprogbrug. Det er ken-

detegnende, at navnlig artilleriet skildres ved hjælp af skønlitterære træk og sproglige virkemidler. På den måde bliver artilleriet i erindringerne fremstillet som et forfærdeligt uhyre, der sender en regn af død og ødelæggelse, hvorfor krigens vold og væsen træder i forgrunden som den egentlige fjende. Når egne voldshandlinger i sjældnere tilfælde blev beskrevet, var det overvejende ved et sprogbrug, som var præget af stærke referencer til dyriske og barbariske instinkter. Denne form for sproglig indramning støttede på sin egen måde fortællingerne om vold og drab, og den gjorde dem formentlig mere acceptable for læserne. Men trods adskillige beskrivelser af voldsomme oplevelser var det alligevel gennemgående, at krigsdeltagerne ikke mente, at de kunne beskrive deres oplevelser fyldestgørende, da krigens vold og væsen alene kunne forstås, hvis man selv havde oplevet det på egen krop.

KILDER

- Trykte*
Andresen, Asmus: *Noget af, hvad jeg oplevede som tysk Soldat under Verdenskrigen*, Grenaa 1921.
Bergholt, I.J.I.: *Pligtens vej – En sønderjyde i 1. Verdenskrig*, København 1969.
Brodersen, H.C.: *I Ildlinien*, København 1933.
Callesen, H.J.: *Krigen som jeg saa den*, Kolding 1934.
Campradt, Christian, brev til sine forældre og brødre (nr. 5), dateret til 20-9-1916, findes på http://www.eurobeast.dk/verdenskrig/soldater/campradt_t.htm, besøgt d. 29-1-2018.
Christiansen, Ernst: *Du kan, du må og skal! To Aar i Krig*, Flensborg 1923.
Petersen, Hans: *Et Aar i Krig*, Odense 1920.
D.S.K. Årbog, Aabenraa: Hejmdals Trykkeri, 1941.
D.S.K. Årbog, Aabenraa: Hejmdals Trykkeri, 1950.
D.S.K. Årbog, Aabenraa: Hejmdals Trykkeri, 1951.
D.S.K. Årbog, Aabenraa: Hejmdals Trykkeri, 1955.

WEBSITES

- DSK – *Dansksindede Sønderjyske Krigsdeltagere* – artikel på denstorekrig1914-1918.dk: <http://denstorekrig1914-1918.dk/listerlitteraturlinks/dsk-dansksindede-soenderjyske-krigsdeltagere/>, besøgt d. 29-1-2018. Website af Museum Sønderjylland
Schlieffenplanen – artikel på denstorekrig1914-1918.dk: <http://denstorekrig1914-1918.dk/leksikon/schlieffenplanen>. Besøgt d. 29-1-2018. Website af Museum Sønderjylland
Teknologi – artikel på [eurobeast.dk](http://www.eurobeast.dk): <http://www.eurobeast.dk/verdenskrig/erindring/roman.htm>, besøgt d. 29-1-2018. Website af ansvarshavende Martin Bo Nørregård

LITTERATUR

- Adriansen, Inge & Hans Schultz Hansen (red.): *Sønderjyderne og Den store Krig 1914-1918*, Aabenraa 2006.
- Ashworth, Tony: *Trench Warfare, 1914-1918: The Live and Let Live System*, London 1980.
- Bendtsen, Bjarne S.: *Mellem fronterne. Første Verdenskrigs aftryk i dansk litteratur og kultur 1914-1939*, Aarhus 2018.
- Bourke, Joanna: *An intimate history of killing: face-to-face killing in twentieth-century warfare*, London 1999.
- Bourke, Joanna: "War and Violence", *The-sis Eleven*, nr. 86, 2006, s. 23-38.
- Bundgård Christensen, Claus: *Danskere på Vestfronten 1914-1918*, København 2009.
- Grossman, Dave: *On Killing: The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*, New York 2009.
- Harari, Yuval Noah: "Armchairs, Coffee, and Authority: Eye-witnesses and Flesh-witnesses Speak about War, 1100-2000", *The Journal of Military History*, vol. 74, nr. 1, 2010, s. 53-78.
- Keegan, John: *The Face of Battle*, London 1977.
- Lammers, Karl Christian, Thorsten Borring Olesen og Nils Arne Sørensen, "Krigsbilleder og Krigsoplevelse: Soldaternes Første Verdenskrig", *Den Jyske Historiker*, nr. 31/32, 1985, s. 75-120.
- Marshall, S. L. A.: *Men Against Fire: The Problem of Battle Command in Future War*, New York 1947.
- Sørensen, Nils Arne: *Den Store Krig: Europæernes Første Verdenskrig*, København 2006.
- Nielsen, Niels Kayser: *Krop og kulturanalyser – den levede og konstruerede krop*, Odense 1997.

NOTER

- 1 Artiklen er baseret på forfatterens bachelor-projekter fra december 2016
- 2 Grossman 2009, s. 4.
- 3 "Offer", der jo beskriver en der ufor- skyldt udsættes for noget, er måske en lille smule ved siden af, da "ofret" i den nævnte situation selv er aktiv i volds- handlinger. Offer bruges dog i mangel på bedre udtryk og for klarheds skyld.
- 4 Gennemgang på baggrund af Gross- man 2009, s. 142.
- 5 "Romaner", eurobeast.dk
- 6 "DSK – Dansksindede Sønderjyske Krigs- deltagere", denstorekrig1914-1918.dk.
- 7 Campradt (5), brev til sine forældre og brødre, dateret 20/09/1916.
- 8 Christiansen 1923, s. 5-6.
- 9 Christiansen 1923, s. 5-6.
- 10 Bendtsen 2018, s. 281.
- 11 Bendtsen 2018, s. 281-282.
- 12 "Schlieffenplanen", denstorekrig1914- 1918.dk.
- 13 Ashworth 1980, s. 1.
- 14 Petersen 1920, s. 38.
- 15 Lammers, Borring Olesen og Sørensen 1985, s. 88.
- 16 Lammers, Borring Olesen og Sørensen 1985, s. 89.
- 17 Bundgård Christensen 2009, s.176-177.
- 18 Ashworth 1980, s. 2.
- 19 Keegan 1977, s. 243-254.
- 20 Keegan 1977, s. 243-254.
- 21 Brodersen 1933, s. 52.
- 22 Tastesen 1924, s. 26.
- 23 Grossman 2009, s.149.
- 24 Undersøgelserne er udført af den ame- rikanske militærhistoriker S.L.A. Mars- hall og havde soldater i 2. Verdenskrig som genstandsfelt. Dog handler hans fund om menneskelige reaktionsmøn- stre, hvorfor de her er overført på en 1. Verdenskrigssituation.
- 25 Marshall 1947, s. 152-153.
- 26 Bundgård Christensen 2009, s. 304-306.

- 27 Tastesen 1924, s. 26.
- 28 Grossman 2009, s. 179.
- 29 DSK Årbog 1955, s. 26.
- 30 Campradt, (4), brev til sine forældre, dateret 23/08/1916. I forhold til ret- stavningen, så var normen under 1. verdenskrig, at navneord også skulle skrives med stort, hvilket ikke er tilfæl- det her. Om det skyldes transskription- en eller Campradts egen stavning er uvist.
- 31 Grossman 2009, s.97-98 og s. 107-109.
- 32 Brodersen 1933, s. 67.
- 33 Petersen 1920, s. 16-17.
- 34 Grossman 2009, s. 160.
- 35 Brodersen 1933, s. 38.
- 36 Brodersen 1933, s. 38.
- 37 Den britiske historiker Joanna Bourke har beskæftiget sig med drabet i sin bog fra 1999. En af Bourkes pointer er at soldater i krig ved siden af at føle frygt, angst og smerte i lige så høj grad følte begejstring, glæde og tilfredshed, når de havde dræbt. Dette synes dog langt fra at være tilfældet i det sønder- jyske materiale.
- 38 Grossman 2009, s. 112.
- 39 Brodersen 1933, s. 22-23.
- 40 Grossman 2009, s. 171-175.
- 41 Tastesen 1924, s. 58-59
- 42 Grossman 2009, s. 174-175.
- 43 DSK Årbog 1951, s. 31.
- 44 DSK Årbog 1951, s. 31.
- 45 Bendtsen 2018, s. 283.
- 46 Nielsen 1997, s. 87-89.
- 47 Bendtsen 2018, s. 285.
- 48 Bendtsen 2018, s. 282-283.
- 49 Brodersen 1933, s. 57.
- 50 Bergholdt 1969, s. 53.
- 51 Tastesen 1924, s. 21-22, D.S.K. Årbog 1941, s. 62.
- 52 "Teknologi", eurobeast.dk.
- 53 Brodersen 1933, s. 18 og s. 75, Tastesen 1924, s. 21-22, Bergholdt 1969, s. 83, D.S.K. Årbog 1941, s. 62.
- 54 Brodersen 1933, s. 58.
- 55 Brodersen 1933, s. 66.
- 56 Brodersen 1933, s. 67.
- 57 Callesen 1934, s. 59.
- 58 D.S.K. Årbog 1950, s. 125.
- 59 D.S.K. Årbog 1941, s. 19.
- 60 Bourke 2006, s. 34.
- 61 Andresen 1921, s. 18, s. 26-30, s. 40-44 og s. 61, Bergholt 1969, s. 73-74, Taste- sen 1924, s. 28, Brodersen 1933, s. 46-47.
- 62 Andresen 1921, s. 27-28.
- 63 Dette kan naturligvis også skyldes, at Asmus Andresen først blev sendt i krig ved udgangen af 1917, og at han derfor muligvis aldrig nåede at opleve nær- kampe eller stormangreb.
- 64 Bergholt 1969, s. 73-74.
- 65 Bergholt 1969, s. 159.
- 66 Tastesen 1924, s. 57.
- 67 Tastesen 1924, s. 28.
- 68 Brodersen 1933, s. 22-23.
- 69 Brodersen 1933, s. 69.
- 70 Brodersen 1933, s. 69.
- 71 Brodersen 1933, s. 69.
- 72 Brodersen 1933, s. 46-47.
- 73 Bendtsen 2018, s. 309.
- 74 Bergholt 1969, s. 8.
- 75 Bergholt 1969, s. 87.
- 76 Bendtsen 2018, s. 281-283.
- 77 Tastesen 1924, s. 27.
- 78 Tastesen 1924, s. 22, s. 27, s. 58 og s. 70.
- 79 Callesen 1934, s. 80.
- 80 Bendtsen 2018, s. 310.
- 81 Harari 2010, s. 67.
- 82 Callesen 1934, s. 80.
- 83 Nielsen 1997, s. 87-89.
- 84 Grossman 2009, s. 2, citatet er oprinde- ligt på engelsk og gengivet her: "Those bastards don't know anything about it. They're like a world of virgins study- ing sex, and they got nothing to go on but porno movies."

Zusammenfassung

Der Artikel untersucht, wie Soldaten aus Sønderjylland in bestimmten Situationen töten konnten. Um dieses Thema zu beleuchten, dient eine bestimmte These des Tötens als Hintergrund. Der Mensch hat eine natürliche Abneigung gegen das Töten. Bestimmte Verhältnisse heben diese Abneigung auf, unter anderem, wenn es keine emotionale oder physiske Nähe zwischen Soldat und Opfer gibt. Das gleiche Phänomen zeigt sich in den Kriegserinnerungen der Soldaten aus Sønderjylland. Handelte es sich um Situationen wie beispielsweise Hinrichtungen, war das Töten besonders dramatisierend. Ausserdem untersuchen die Autoren auch wie Erlebnisse wie Tötungen, Artillerieangriffe und Zerstörungen in den Erinnerungen der Soldaten beschrieben wurden. Solche Beschreibungen waren oft in einem erzählenden und literarischen Rahmen gesetzt. Es gibt sprachliche Referenzen zu tierischen Instikten und Feststellungen der Kriegsteilnehmer, dass solche Erlebnisse nicht zu beschreiben waren, wenn man sie nicht selbst erfahren hatte.

Tysk grænsekamp i København

De nordslesvigske akademikers nationalpolitiske rolle i 1920'erne og 30'erne

AF MARTIN GÖLLNITZ

Som følge af nederlaget i 1. Verdenskrig og Versaillestraktatens bestemmelser blev Nordslesvig efter en folkeafstemning i 1920 en del af Danmark. Derefter opstod der i Slesvig-Holsten en "grænselandsideologi" med en hensigt om at opnå en revision af grænseforløbet mellem Danmark og Tyskland. Det var hovedsageligt unge akademikere, der engagerede sig i grænsekampen, og fremfor alt de nordslesvigske studerende, som læste i København. De havde sluttet sig sammen i studentersammenslutningen "Verbindung Schleswigscher Studenten" og varetog en vigtig grænsepolitisk rolle.

Indledning

Under Weimarrepublikken og i de første år under det nazistiske regime udgjorde grænselandsarbejdet et vigtigt arbejdsområde for de tyske studerende. Som følge af det tyske riges krigsnederlag i 1918, besættelsen og afmilitariseringen af det vestlige Rhinland samt de territoriale ændringer som følge af fredstraktaten fra Versailles fik de nye grænseforløb meget stor politisk og symbolsk betydning.¹ Der blev etableret nationale forbund og frikorps med slagord om grænseland og grænsekamp, der blev sproglige symboler på den tabte krig, den ydmygende "diktatfred" og den folkelige bevidstgørelse.² I efterkrigstiden opstod der i det nationalkonservative miljø endda en egen "grænselandsideologi", der blev udbredt til store dele af befolkningen.³ I Slesvig-Holsten vandt grænselandsideologien hovedsageligt indpas blandt de kultur- og historiepolitiske kredse, efter at der i 1920 efter en folkeafstemning blev trukket en ny grænse mellem Danmark og Tyskland.⁴ Især inden for universitetsverdenen blev den politisk ladede betegnelse "Grænselandsuniversitet" både benyttet i forbindelse med den sociale forpligtigelse medlemmerne af studenterforeningerne og -sammenslutningerne havde og som et slagord for den nationalkonservative og antidemokratiske holdning, der var fremherskende hos hovedparten af professorerne i Weimartiden.⁵ Foruden universitetet i Kiel var det først og fremmest universiteterne i Breslau og Königsberg, der havde status som grænse-